

KİTAPÇILIK TARİHİ ÜZERİNE NOTLAR :

BATIDA ÇEŞİTLİ DEVİRLERDE KİTAP TİCARETİ

Svend DAHL *"in History of the Book* (New York, 1958)
adlı eserinden kısaltarak çeviren ve metne ilâveler yapan :

İsmet BİNARK
Millî Kütüphane Başuzmanı

Matbaacılığın ilk zamanlarında, matbaacıların aynı zamanda kitapçılık da yaptıkları görülür. Bunlar bastıkları kitapların satışı ile bizzat kendileri meşgul olmuşlardır. Daha sonra ortaya seyyar satıcılar çıkmış ve matbaacılarından aldıkları kitapları şehir şehir gezecek satmağa başlamışlardır. Bu seyyar satıcıların 1469 yılından kalma kitap katalogları günümüze intikal etmiştir. Bunlar bir şehre geldikleri zaman, bir hana yerleşirler, arabalarına yükledikleri kitapların isimlerini bir meydanda toplanan kalabalık önünde sayarlar ve müşterilerini yerleştikleri handaki kitaplarını görmeğe davet ederlerdi.

Bu tarihlerde büyük kitapçılar da yok değildi. Bu yıllarda Frankfurt, Cologne ve Strassburg canlı kitap ticaretinin merkezleriydi. Bu kitapçıların başında da Anton Koberger gelmekteydi. Onun Nuremberg'deki kitapçı dükkânı o zaman Almanya'nın en büyük kitap ticarethanesi durumundaydı.

Yine bu tarihlerde İtalya'da Venedikli Nicolas Jenson'da sayılı kitap ticareti yapanların başında yer almaktaydı.

XV. yüzyılın sonlarına doğru, seyyar kitap satıcılığının yanı sıra, kitap ticaretinde teşkilatlanmağa doğru bir gidiş başgösterdi. Büyük yayınevleri kurulmağa başladı. Bunlar kendi yayınladıkları kitapların yanı sıra, başkalarının da yayınladıkları eserleri satmaktaydılar. Bu devirde, özellikle ticaret ve üniversite şehirlerinde yayıncıların tutundukları görüldü.

Bu arada kitap panayırıları da devam etmekteydi. Bu panayır-
ların başında da, yılda ilkbahar ve sonbahar olmak üzere iki defa kurulan Frankfurt Kitap Panayırı gelmekteydi. Bu panayıra başta İtalya olmak üzere, diğer Avrupa ülkelerinden Fransa'dan, Belçika'dan ve diğerlerinden de kitapçılar katılmaktaydılar.

Daha sonraları 1680 yıllarında Leipzig Kitap Panayırı'nın kitap-
çılar tarafından tercih edildiği görülmektedir. Leipzig günümüze ka-

dar Alman kitapçılığının merkezi olarak kalmıştır. Bu arada Jena ve Dresd gibi şehirler de kitap ticaretinin merkezleri olmuşlardır.

1564 yılında, kitap panayırlarında satışa çıkarılan kitapların katalogları basılmağa başlanmış, bugün kitapçıların yayınladıkları kitap katalogları, bu panayır kataloglarından doğmuştur.

XVII. yüzyılın ilk başlarında kitap ticareti yeni bir görünüş kazanmış ve kitaplar umumî müzayedelerle, arttırma usulü ile, en fazla verene satılmağa başlanmıştır. Bu hareketin öncülüğünü Hollanda yapmıştır. İlk kitap mezarları da Leyden'de yapılmıştır. Bu hareketin fikir babalığını Lodewijk Elzevir'in yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Elzevir Leyden Üniversitesinde lâboratuvar kısmında çalışmış, üniversite talebesine kitap satma müsaadesini aldıktan sonra kitap ticaretini hızlandırmış ve Avrupa ülkelerine de yaymıştır. Hollandalı meşhur Elzevir ailesi, bu Lodewijk Elzevir'den gelmedir. En meşhurları Bonaventura ve onun torunu Abraham'dır. 1625 - 1652 yılları arası en faal oldukları devirdir. Bugün, Elzevir Associated Scientific Publishers adıyla Amsterdam'da faaliyetlerine devam etmektedirler. Caesar'ın, Pliny'nin, Terence'in, Vergil'in, Molière'in, Corneille'in, Racine'in ve Pascal'ın baskıları, en meşhur Elzevir baskılarını teşkil eder. Oxford'da Bodleian Kütüphanesi'nde, Paris'te Bibliothèque Nationale'de ve Amsterdam'da Üniversite Kütüphanesi'nde Elzevir baskılarını görme imkânını bulmuştuk. Devirlerinde kitapçılık sahasında Elzevir'ler bütün rakiplerini geçmişler, büyük bir servet yaptıkları gibi, Fransızca eserleri tekrar basmakla devrin Fransız edebiyatının gelişmesine imkân hazırlamışlardır. Hollanda, XVII. yüzyıl Avrupa kitapçılığında üstün bir yer işgal eder. Fransa parlak edebi üstünlüğüne rağmen, bu konuda birinci sırayı alamamıştır. Üstelik Fransız edebiyatı yukarıda da belirtildiği gibi, ilerlemesini Hollanda'da basılan taklit nüshalara borçludur.

Müzayede yoluyla yapılan kitap ticaretinde, hem alıcının hem de satıcının menfaatleri karşılıklı korunmuş oluyordu. Kitap satan daha çok kazanç sağlıyor, kitap alan ise tesadüfen karşısına çıkan kitabı değil, istediği, koleksiyonuna katmak arzusunda bulunduğu eseri satın almış oluyordu.

Hollanda'daki bu şekil kitap ticareti, çok kısa bir süre içersinde diğer Avrupa ülkelerinin de dikkatini çekti ve müzayede yoluyla kitap ticareti kısa zamanda milletlerarası bir hüviyet kazandı.

Joseph Hill adlı, Hollanda'da yerleşmiş bir İngiliz rahibi, 1676'da vefat eden bir arkadaşının kitaplarını bu şekilde sattırarak, bu çeşit kitap ticaretini Londra'ya soktu ve kısa bir zamanda İngiltere'de yerleşmesine vasıta oldu.

Müzayede yoluyla kitap satışının en hareketli devri, şüphesiz XVIII. yüzyıldır. Arttırma yoluyla kitap ticareti Fransa ve Almanya'da da kısa zamanda revaç görmüştür.

Bu arada, Avrupa'da ciltçiliğin yeterli kazanç sağlamadığını gören küçük şehirlerdeki ciltçiler, dükkânlarını kâğıt ve çeşitli halk kitapları satan bir şekle soktular. Buralarda dinî mevaiz kitapları, halk için yazılmış eserler, rüya tâbirnameleri ve ilâç kitapları gibi şeyler satılmaktaydı.

XVII. yüzyıla kadar Avrupa'da kitap fiyatlarının sabit olmadığı görülür. Ancak XVIII. yüzyılın ilk yıllarında Almanya'da kitap fiyatlarını gösterir kataloglar yayınlanmağa başlanmıştır. 1742 yılında kitapçı Georgi, her kitabın sayfasını ve fiyatını gösterir **Avrupa Fihristi**'ni yayınladığı zaman, meslektaşlarının hoşnutsuzluğunu üzerine çekmiştir.

XVII. yüzyılda Paris'teki büyük müzayedelerde, kitapseverler seçkin bir müşteri halkası teşkil ediyorlardı. Bu arada aranan kitapların fiyatları da devamlı surette artmaktaydı. Yine bu tarihlerde Paris'te Pont - Neuf üzerinde ve Seine Nehrinin sahillerindeki rıhtımlarda sandıklar içinde kitap satan açık hava kitapçıları türemişti. Bunların sandıklarında kıymetsiz kitapların yanı sıra nadir eserlere de raslanırdı. Saray ve kilise bu satıcıları devamlı kontrol altında bulundururlardı. Bunların sansür tarafından yasaklanmış siyasi ve dinî yazıları dağıtıp sattıklarından şüphe edilirdi. Teşkilatlanmış kitapçılar da, **bouquinists** denilen bu açık hava kitap satıcılarını kaldırtmağa çalışırlardı.

Okumaya karşı olan ilginin artması, kitapçılığa yeni imkânlar sağlamış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kitap istihsalı önemli bir artış kaydetmiştir. Bu arada kitap istihsalinin artışına paralel olarak, telif haklarının da yükseldiği görülmüştür. Telif haklarının artması ise, kitap fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur.

Kitap fiyatlarının artması, XVIII. yüzyıl kitap basımcılığında bir takım sahtekârlıkların yapılmasına yol açmıştır. Meselâ bazı Almanca eserler, Belçika, İsviçre ve özellikle Avusturya'da tekrar basılmıştır. Frankfurt Panayırı, yavaş yavaş bir taklit eserler panayırı görünümü kazanmıştır.

Almanya'da ancak 1791 yılında yazarların telif hak ve hukukları himaye edilmeğe başlanmış ve yine bu tarihlerde yayınlanan Prusya Medenî Kanunu ile yayıncıların haklarına ait ilk talimat tanzim edilmiştir.

Kitap ticaretinin teşkilatlanması da, bu arada ağır ağır ilerleme kaydetmiştir. Bu yüzyılın sonlarına doğru, Leipzig'de kurulan kitap

borsası ve Charles Chr. Horwath ile G. J. Göschén'in tedbir teklifleri, Alman kitapçılığı için gerekli olan birleşmeye doğru atılmış bir adım olmuştur.

Fransız kitapçılığı, diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha önce teşkilatlanma imkânlarını elde etmiştir. Daha XV. Louis zamanında bir **Kitapçılık Müdürlüğü** kurulmuş ve bu kuruluşun başına da kıralın başkütüphanecisi rahip Bignon getirilmişti.

XIX. yüzyılda İngiltere'de bir kitap müzayedesinde, arttırmaya çıkarılan bir koleksiyon için ödenen en yüksek para 50 bin İngiliz lirası olmuştur. Bu para, gözü doymaz bir kitap meraklısı olan ve Avrupa'nın birçok şehirlerinde koleksiyonları bulunan Richard Heber'in terekésinin satışında ödenmiştir.

Kont Charles de Sunderland tarafından XVII. yüzyılın sonlarında toplanmış olan meşhur Sunderland koleksiyonu, 1881 - 83 yılları arasında satıldığı zaman tahminen buna yakın bir meblağ tutmuştur.

Bu yıllarda bu arttırmalardan en ziyade faydalanan kitap satıcılarının başında, aslen Alman olan Bernard Quaritch gelir ki, bu şahıs XIX. yüzyılın sonlarına doğru kitap ticaretinde Avrupa piyasasının âdeta tek hâkimiydi.

Fransız İnkılabı ile sınaî hürriyetin tesisi, Fransa'da kitap ticaretinin şartlarını değiştirmişti. Ayrıca o tarihe kadar kitapçılık ve matbaacılık için mevcut olan esnaf teşkilâtı da son bulmuştu.

1815'den sonra Almanya'da kitapçılık alanında, kitapçılar arasında o zamana kadar kendini hissettirmemiş bir birlşeme fikri doğmuş ve bunun neticesi olarak, Leipzig'de bir **Kitap Borsası** kurulmuştur. Ancak, kitapçılıkta sahtekârlığa karşı koyacak, yazarların hak ve hukukunu koruyacak bir kanunun hazırlanması için yeterli olgunluğa erişilmemişti. XX. yüzyılın ilk yılları bu konunun tartışmaları ve bununla ilgili olarak yapılan çeşitli teşebbüslerle geçmiştir. Yazar ve yayıncıların hukukunun güçlkle korunabildiği bu yıllarda, bu konuda mühim rol oynayanlar içersinde Friederich Perthes ile, daha önce fabrikatör iken kısa zamanda Almanya'nın en tanınmış yayıncıları arasında yer alan F. A. Brockhaus'un isimleri sayılabilir.

Almanya'da Kitap Borsası üyeleri, telif hakkının korunması için bir sözleşme kabul ettirebilme konusunda önemli gayretler sarfettiler ve bunun neticesinde Bern şehrinde 1866'da ilk sözleşme imzalandı. **Bern Sözleşmesi** (The Berne Convention) bugüne kadar çeşitli defalar gözden geçirilmiştir. Herhangi bir muameleye ihtiyaç göstermeksizin, imza sahibi bütün ülkelerde telif hakkını kabul eden,

edebî mülkiyeti bu şekilde muhafaza eden bu sözleşmenin mazisi bu kadar yenidir.

Fransa'da Konvansiyon Meclisi tarafından 1793'de kabul edilmiş olan kanun, yazar haklarını bir mülkiyet olarak tanımıştı. İlk edebî sözleşme 1840 yılında Fransa ile Belçika arasında yapılmış olup, Bern Sözleşmesi'nin esasını teşkil etmiştir.

Bu arada, kitap ticaretinin panayırlarda yapılan eski şekli de, XIX. yüzyılın ilk yarısında önemini kaybetmiştir.

Alman Kitap Borsası, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, modern kitapçılığın bütün teşkilât ve yeniliklerini yerine getirmişti. Bu kuruluş, kitapçılar için bibliyografyalar, altı aylık ve beş yıllık kataloglar yayınlamağa başlamıştı.

Almanya'da kitap ticareti gayet ciddi bir kontrole tabi olup, bu kontrol merkezi Leipzig'de olan **Yayıncılar Sendikası** (Verleger verein) ve **Alman Kitapçılar Sendikası** (Börsenverein der deutschen buchhändler) tarafından yapılır. Bu arada, Leipzig'de meslek gazetelerinin en önemlilerinden biri olan ve yeni Alman kitaplarını günlük olarak duyuran **Börsenblatt** yayınlanır.

Yalnız Leipzig, Berlin, Stuttgart ve Münich gibi büyük merkezlerde değil, birçok küçük şehirlerde, özellikle Tübingen, Heidelberg ve Göttingen'de de önemli yayınevleri bulunmaktadır.

Başlıca Alman yayıncıları arasında: Berlin'de Walter de Gruyter, S. Urban ve Sechwarzenberg, Julius Springer, S. Fischer, Bruno Cassirer; Leipzig'de Karl W. Hiersemann, B. G. Teubner, F. A. Brockhaus, E. A. Seemann, Hinrichs, J. A. Barth, Göschem, Reclam, Tauchnitz, Velhagen ve Klasing; Münich'de F. Bruckmann ve R. Oldenburg'u; Jena'da Gustav Fischer'i; Gotha'da Julius Perthes'i saymak mümkündür. Almanya'da ikinci eelden kitap toplayan kitapçıların başında Gustav Fock, K. F. Koehler, Otto Harrassowitz ve Karl W. Hiersemann gelir. Almanya'da bu işin öncülüğünü Frankfurt'da 1785'de kurulmuş olan Joseph Baer müessesesi yapmıştır.

Leipzig'de merkezi bulunmayan bütün Alman yayıncıları, burada bir komisyoncu nezdinde yayınları için umumi bir depo bulundururlar. Almanya'da kitap satışı şarta bağlı olarak yürütülür. Buna göre komisyoncu ve perakendeci kitapçılar, her yeni çıkan kitaptan belli bir miktar alırlar ve bunların içinden belli bir sürede satamadıklarını iade ederler. Bu çeşit şarta bağlı satışta, satılan kitapların tenzilât yüzdesi de azdır.

Almanya'da kitapların iade süresi Birinci Dünya Harbi'nden önce oldukça uzun tutulmaktaysa da, şimdi bu süre üç ayı geçmemektedir.

Almanya'da ayrıca **Barsortiment** denilen toptan satış yapan kitapçılar da bulunmaktadır. Bunlar bazen bir eserin bütün edisyonlarını satın alırlar ve özel tenzilatıtan yararlanırlar. Bunlara daha çok Leipzig, Berlin ve Stuttgart gibi büyük yerleşme merkezlerinde rastlanmaktadır. Bunların başında merkezi Leipzig'de olan, kataloğ ve bibliyografik türdeki eserleri ile de tanınmış olan Koehler-Volckmar gelir.

Tanınmış Fransız kitapçıları arasında ise; Fransız klâsikleri serisinin yayıncısı J. J. Lefèvre, Panckoucke fils, A. A. Renouard, Quérard'ın **La France Littéraire** adlı eserini **Catalogue de la librairie** adı ile devam ettiren Otto Lorenz, romantik eserlerin yayıncıları olarak bilinen Renduel ve Curmer; Hetzel, Hachette, Lemerre, Firmin Didot, Plon, Calman - Lévy, Charpentier ve halefi Fasquelle, vulgarizasyon türü eserler yayınlamakla şöhret bulmuş Larousse ve Armand Colin sayılabilir. Fransa'da ikinci elden kitap toplayan kitapçıların başında ise, Renouard, J. Téchener, E. Rahir ve Maisonneuve - Cie gelir.

Paris'te 1847'de kurulmuş olan **Kitapçılık Cemiyeti** (Cercle de la Librairie)'nin kontrolü altında, kitap ticareti ve sanayii ile uğraşanlar cemiyet ve sendikalarda toplanmışlardır. Kitapçılık Cemiyeti'nin haftalık yayını olan **la Bibliographie de la France**, Fransız kitapçılığının isteklerini karşılar durumdadır.

Fransa'da yayıncılar satışlarını kitapçılara doğrudan doğruya yaparlar. Kitapçılara satış şartsız olarak ve dépôt sistemi (Système du dépôt) ile yapılır. Fransa'daki bu sistem aşağı yukarı Almanların şarta bağlı satış sistemine yakındır. Fransa'da kitap komisyoncuları da vardır ve hemen hepsi Paris'te toplanmışlardır. Bu komisyoncular bazen kitapçılar adına kitap da satın alırlar.

İngiltere'de ise kitap satışı şartsız olarak yapılır. Kitapçılar, kendileri veya müşterileri için yeni çıkan kitapları incelemek için yayıncılardan istiyebilirler. Ancak bu kitapların kısa bir süre içerisinde iadesi şarttır. Piyasaya çıkmadan önce siparişi yapılan kitaplar için daha fazla tenzilat yapılır.

İngiltere'nin tanınmış kitapçıları arasında, Longmans, Green, İngiltere'nin en eski yayınevi olan John Murray, George Allen ve Unwin, William Heinemann ve Macmillan sayılabilir. Bunlar özellikle kısa vade ile satış yaparlar. İngiltere'de ayrıca satılmamış kitapları daha ucuz fiyatla satmağa çalışan ve **remainders** denilen kitapçılar da vardır.

İngiltere ile müstemlekeleri arasındaki kitap ticaretinin büyük bir kısmını **wholesale booksellers**'ler yaparlar. Bu toptancı kitapçıların en tanınmışlarından biri de Simpkin Marshall'dır.

İngiltere'de ikinci elden kitap ticareti yapanlar arasında en tanınmışları Londra'da Bernard Quaritch, H. G. Bohn, H. Sotheran, Maggs Brothers, Francis Edwards, E. P. Goldschmidt ve Robinson'dur.

Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya'da kitapçıların ticari teşkilâtı, aşağı yukarı Almanya'dakinin aynıdır.

Danimarka'da, yayıncılar yeni açılmış bir kitapçıya kredi açma çabıyacaklarına kendileri karar verirler.

İsveç'te bu gibi hallerde kitapçılardan kefalet tarzında teminat talep edilir. Sendikalarından tavsiye ve teminat getiren kitapçı ve komisyonculara tenzilat da söz konusudur.

Norveç'te yeni bir kitapçının yayıncılardan kredi alabilmesi için, **Kitapçılar Sendikası**'na girmesi ve bu kitapçının daha önce başka bir kitapçı yanında çırakhık yapmış olması gereklidir.

Finlandiya'da da kitapçılar, kitaplarını komisyon karşılığı ve numune olarak alırlar. Bu sistem bugün Finlandiya'da oldukça geçerlidir. Küçük kitapçı dükkânlarındaki kitapların çoğu, yayıncılar tarafından gönderilmiş olan numune kitaplardır. Böylece, küçük kitapçı dükkânları bile müşterilerine çeşitli türdeki yayınları sunabilme imkânına sahiptirler. Finlandiya'da kitapçı dükkânlarının çoğu, bir-iki yardımcıyla çalıştırılan küçük aile teşebbüsleridir. Büyük yerleşme merkezlerinin dışında kalan bölgelerde kooperatif kitapçılığı da yaygındır. Finlandiya'nın en tanınmış kitapçıları Helsinki'deki Akateeminen kirjakauppa (Akademi Kitabevi) ve Suomalainen kirjakauppa (Fin Kitabevi) dir.

İskandinav ülkelerinde kitapçılar, yayıncılardan % 25 ile % 30 arasında tenzilatla kitap satın alabilmektedirler.

İskandinav ülkelerinde ikinci elden kitap ticareti pek o kadar ilerlememiştir. Başlıcaları Danimarka'da H. J. Lynpe ve Son, J. Grubb, Magnus Hansen, Jeppe Poulsen Skadhauge; İsveç'te O. H. Klemming, Robert Sandberg, Björck ve Börjesson; Norveç'te N. W. Damm'dır.

Belçika'da kitap ticareti serbestir. Fakat bu ülkede de, sendika tarafından tanınmış olan ve yayıncılar tarafından tenzilat yapılan kitapçı ve komisyoncuların listesi yapılmıştır.

Hollanda'da bir **Yayıncılar Sendikası** ve bir **Kitapçılar Cemiyeti** vardır. Bu kuruluşlar kendi tüzükleri gereğince yayıncılar nezdinde, tenzilatla hak kazanmış kitapçı ve komisyoncuların listesini düzenlerler. Yayıncılar, yeni kurulmuş bir kitapçıya, bu kuruluşların muvaffakati olmadan hiç bir şekilde tenzilat yapamazlar. Çırakhık müessesesi bu ülkede de geçerlidir.

Hollanda'da ikinci elden kitap ticareti yapanların başında, Hague'daki Martinus Nijhoff, Amsterdam'daki Menno Hertzberger gelmektedir.

İsviçre'de Zurich'de L'art ancien; İtalya'da Milan'da Ulrico Hoepli, Florence'da Leo S. Olschki, Rome'da C. E. Rappaport ikinci elden kitap ticareti yapanların başında gelir.

Amerika'da da kitapçılar şartsız satış sistemi ile satış yaparlar. Kitap satışının büyük bir kısmı, toptan satış yapan kitapçılar tarafından yapılır. Bunların en tanınmışlarından biri de, American News Company'dir. Amerika'da ikinci elden kitap ticareti yapanların başında, New York'da Alman asıllı A. S. W. Rosenbach, H. P. Kraus, Lathrop C. Harper, James F. Drake ve Boston'daki Goodspeed's sayılabilir.

Dağıtım yoluyla satış, kitap ticaretinde her zaman tercih edilmiştir. Bu usul çok önceleri Batı'da, dinî kitapların satışı için denenmişti. Daha sonraları fasikül fasikül yayınlanan eserlerin abone kaydedilmesine başlandığı zaman çok tutuldu ve geliştirildi. Bugünde vâdeli ödeme usulü ile, aşağı yukarı dünyanın her ülkesinde uygulanmaktadır.

BAŞVURULAN DİĞER KAYNAKLAR :

- D. W. Davies. *The World of Elzeviers, 1586 - 1712*. Haag 1954.
- Marjorie Plant. *The English Book Trade. An Economic History*. London 1939.
- Helmut Lehmann - Haupt. *A History of the Making and Selling of Books in the United States*. New York 1951.
- Pentti Kuopio. *Books from Finland*. Quarterly Review, No. 3, 1975.
- Unwin, Stanley. *Kitapçılığın iç yüzü*. Çeviren : Leylâ Elburz. İstanbul 1950